

SZINGER VERONIKA

Olvasóvá nevelés újszülött kortól kezdve

A gyerekkönyvek és az irodalom szerepe a 0–3 éves gyerekek életében

Bevezető

A literátus kultúrákban az írásbeliséggel való ismerkedés nagyon sok esetben az iskoláskor, vagyis a direkt olvasás- és írástanítás előtt, szinte az anyanyelv-elsajátítással párhuzamosan elkezdődik, amikor a gyermekek különbözőképpen kerülnek kapcsolatba az írásbeliséggel, a könyvekkel, és az érdeklődésük is többféle formát ölthet. A gyermek első „tanárai”, segítői kétségtelenül saját szülei, illetve intézményi ellátás esetén a családtagokkal párhuzamosan a kisgyermeknevelők. Olvasápszichológiai vizsgálatok tárták fel azokat a tevékenységeket, amelyek sokféle, az írásbeliséggel kapcsolatos viselkedési, interakciós sémával ismertetik meg már az egészen kicsi gyerekeket is. Legtöbbször a szülő az, aki bevezeti a gyerekeket a könyvek világába, és még ha a könyvek együttes nézegetése, olvasása során fel is fedezzük az iskolaorientált családokra jellemző tudatos „tanító-gyakoroltató” tevékenységeket, sokkal inkább közös élményről, játékról van szó, amelyben a jól megválasztott gyerekkönyv kétfajta befogadót céloz meg egyszerre: a gyermeket és a szülőt. Az olvasást értéknek tekintő családokban a kisgyermek először nagy valószínűséggel a játékkönyvvel találkozik, majd a gyermeknevelés eszközüél szolgálnak a színes-képes, kemény kartonlapból készült lapozók vagy leporellók (ezek többnyire még szintén csak tárgyak a kisgyerek számára), később a hátul fűzött, papírlapos mesekönyvek.

Bontakozó írásbeliség a gyermek születésétől kezdve

A „bontakozó írásbeliség” (*emergent literacy*) az írás és olvasás fejlődésének legkorábbi fázisával foglalkozik, azzal az időszakkal, amely a születéstől az írás és olvasás konvencionális értelemben vett megtanulásáig tart.¹ A bontakozó írásbeliség főbb jellemzőit a következő alapelvekkel² tudjuk leírni: 1. Egy gyermek literációs fejlődése nagyon korán, akár a születéstől elkezdődik. 2. Az esetek jelentős részében az írás és olvasás spontán módon megjelenik a gyermek környezetének köszönhetően, az írott (nyomtatott) szöveggel való kapcsolat következtében. 3. A gyermek tudása az őt körülvevő világról a tevékenységekben való aktív részvétellel, és nem pusztán a felnőttek

¹ Judi Lucas LESIAK, *Research based answers to questions about emergent literacy in kindergarten*, *Psychology in the Schools*, 1997/2, 143–160.

² Lásd Patricia A. CRAWFORD, *Early literacy: Emerging Perspectives*, *Journal of Research in Childhood Education*, 1995/10, 71–86.

utánzása vagy gépies tanulás révén fejlődik, hiszen a gyerekeket nem az írásbeliségről való tanulás érdekli, hanem maga a tevékenység.³

A nyelvészeti antropológiai szakirodalom „írás-olvasás esemény”-nek nevez minden olyan alkalmat, amelyben az írott vagy olvasott betű használata szerves része a partnerek (jelen esetben a felnőtt és gyerek) közötti együttműködésnek.⁴ Az írásbeliség a gyermek életének három nagy területéhez kapcsolható: a képeskönyv-nézegetéshez, a játékhöz és a hétköznapi élethelyzetekben szerzett tapasztalatokhoz.⁵

Az írásbeliséggel, könyvekkel való találkozás hatása a kisgyermekekre

A tanulmány kereteit szétfeszítené az olvasás pszichológiai előnyeinek részletes bemutatása, hiszen a könyvek többek között „az önismereti fejlődésben, a világról való tanulásban, a konfliktusok megoldásában, a társakhoz való kompetens kapcsolódásban, a társadalomba való sikeres beilleszkedésben segítik a gyermeket”.⁶ A pszichológiai hasznon túl az írásbeliséggel való indirekt találkozás nemcsak a nyelvi fejlődést mozdítja elő már kisgyermekkorban, de motiválja az olvasással kapcsolatos tevékenységeket is, később pedig segít megérteni a kapcsolatot a hangok és betűk között.

A szociálpszichológiai vizsgálatok szerint⁷ az olvasásértési teljesítménynél a szülő–könyv–gyerek interakciók meglétét találták a legmeghatározóbb faktornak. Vagyis nem csupán az számít, hogy a családi könyvtárnak mekkora az állománya, illetve, hogy a családtagok rendszeresen járnak-e könyvtárba, hanem az is erős indikátor, hogy a kisgyermeknek milyen gyakorisággal olvasnak, az írás-olvasás esemény mennyire része a gyermek és szülő közötti interakciónak.

Ilyen interakció a közös olvasás (*shared reading*) is, amely kisgyermekkorban párbeszéd formájában megy végbe, ahol a beszélgetés irányulhat a könyv illusztrációira (a szülő sokszor nemcsak megmutatja a képet, hanem kérdéseket is feltesz vagy kommentál), lehet visszacsatolás is, természetesen sok kérdéssel. A beszélni még nem tudó kisgyermeknél szintén jelen lehet a párbeszéd jelleg, párbeszéd modellálás formájában, vagyis a szülő válaszolja meg saját kérdéseit. Mindezek során a gyermek elsajátítja a kapcsolatot a szó és az általa jelölt dolog között, valamint társalgási eljárásokat gyakorol be. A már beszélni tudó gyermek is kérdez, beszél, mesél a képről, gyakorolja a nyelvhasználatot. Az

³ Vö. DOROTHY STRICKLAND, LESLIE MORROW, *New perspectives on young children learning to read and write*, *The Reading Teacher* 1988/2, 70–71.

⁴ RÉGER Zita, *Utak a nyelvhez: Nyelvi Szocializáció – nyelvi hátrány*, Bp., Soros Alapítvány – MTA Nyelvtudományi Intézete, 2002, 130–138.

⁵ NYITRAI Ágnes, *A bölcsődés gyermek és a mese*, Autonómia és Felelősség, 2015/2.

<http://www.kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/06-autonomia-es-felelosseg-pte-btk-ni-2015-02szam.pdf> (Letöltés ideje: 2018. október 9.)

⁶ BÉRES Judit, *„Azért olvasok, hogy éljek”: Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig*, Pécs, Kronosz, 2017, 16.

⁷ Vö. NAGY Attila, *Kulturális tőke és internethasználat – középiskolás szemmel*, *Könyv és nevelés*, 2001/3, 14–22.

ily módon megszerzett tudás már nagyon korán beépül a kisgyermek és környezete társalgásába, a gyermek partnerként, „olvasóként” viselkedik, majd az interaktív jelleg mellett a gyermek egy idő után a hallgatói magatartást is elsajátítja.⁸ Csakhogy már azelőtt is érdemes a kisgyerekeknek olvasni, hogy megtanulna beszélni, ugyanis a kisbabák szeretik hallani az emberi hangot, így a felolvasást kellemes érzésekkel társítják.

A könyves kultúra különféle helyzeteket és műveleteket foglal magába: olvasást, felolvasást, lapozást,⁹ így a gyerekek olvasással/írással kapcsolatos technikai tudásra is szert tesznek. Ilyen például a lapozás mellett a direkcionális: a magyar sorvezetés balról jobbra, fentről lefelé irányú, általában a bal felső sarokban kezdjük el az írást, szóköz van a szavak között, írásjelet teszünk a mondat végére. Ezek egyenes következménye lehet a kvázi-olvasás és kvázi-írás még jóval azelőtt, hogy a kisgyerekek konvencionális értelemben megtanulna írni és olvasni. Ilyenkor a gyermek megjegyzi, hogy melyik képhez milyen szöveg tartozik,¹⁰ vagy önállóan talál ki szöveget, és imitálja az olvasást. A „hitelesség” kedvéért akár az ujjával is követi a sorokat. A gyermekek a mesék nyelvezetét is megtanulják, és előszeretettel használják azok fordulatait („Hol volt, hol nem volt...”), vagyis ezek a tanító-gyakoroltató tevékenységek egy egész sor, az írásbeliséggel kapcsolatos viselkedési, interakciós sémával ismertetik meg már az egészen kicsiket is. Amikorra ezek a gyerekek óvodába, iskolába kerülnek, már többéves tapasztalattal rendelkeznek az írott vagy nyomtatott szövegek használatával kapcsolatban, amelyek alapvetően fontosak az írásbeliségre épülő kommunikáció elsajátításához.¹¹

Egyes kutatások szerint a gyermeknek szóló felolvasás felelős a gyermek éves szókinccsnyereségének egyharmadáért, és ugyancsak kedvezően befolyásolja a későbbi iskolai előrehaladást.¹² Vagyis mindenképpen összefüggés van a gyermek későbbi olvasási teljesítménye, valamint aközött, hogy kiskorában mennyit olvastak neki.

Olvasásszociológiai szempontok

A könyvekkel, az írott szó világával spontán kialakuló kapcsolat mennyiségében és minőségében természetesen nagyon eltérő lehet. Az eddigi beszámolók szerint a gyermek sikeres olvasóvá nevelésében elsődleges szerepet játszik a család, amelynek tagjai a lehető legtöbbet tehetik a gyermek ideális nyelvi fejlődése érdekében, egészen a születéstől

⁸ RÉGER, *i. m.*, 131–135.

⁹ Lásd MÉREI Ferenc, V. BINÉT Ágnes, *Gyermeklélektan*, Bp., Medicina, 1998, 239.

¹⁰ A gyermek egy idő után megtanulja, hogy nem a képek, hanem a szöveg hordozza a jelentést, ugyanakkor a képeknek, képsoroknak sokáig fontos szerepük van. Amellett, hogy a gyermek ezek segítségével mesél, lehet velük a sorokat, az egymásutániságot, az egymás mellett/alatt elhelyezett képekkel a szemmozgás koordinációt gyakorolni, nem beszélve a logikai rendről, ami az olvasásnál szükséges képesség, ismeret.

¹¹ Lásd RÉGER, *i. m.*, 137.

¹² Vö. Susan NEUMAN, Sue BREDEKAMP, *Becoming a Reader: A Developmentally Appropriate Approach = Beginning Reading and Writing*, eds. Dorothy STRICKLAND, Lesley Mandel MORROW, New York – London, Teachers College, Columbia University, 2000, 22–34.

kezdve. Az írásbeliséget értéknek tekintő kultúrákban mindenekelőtt a család közvetíti azokat a preferenciákat, amelyek az olvasás, írás tevékenységét követendő mintának tekintik, ezt csak kiegészíti az intézményes (bölcsoői) nevelés. „A leghatékonyabb tanítási, nevelési eljárás az értékek kívánatossá tétele”, amely önkéntelen mintakövetést, azonosulási vágyat von maga után.¹³ Először Pierre Bourdieu használta a kulturális tőke fogalmát,¹⁴ ami bizonyos ethoszt, hallgatólagos és interiorizált értékegyüttest jelent, a család adja át gyermekeinek, és egy társadalmi osztály egész életvitelét szervezi.

A könyvnek már a pusztja jelenléte is szemléletformáló hatása lehet az olvasni még nem tudó gyerekek számára, de az előző fejezetben kifejtett okok miatt ez a hatás akkor érvényesül igazán, ha a lehetőséget magukban rejtő „holt tárgyak” kielégítenek bizonyos kulturális, művelődési szükségleteket, vagyis a gyermek a könyveket nemcsak a polcon, de használat közben is láthatja. Az otthon található könyvek megalapozzák a család kulturális légkörét, az otthon természetes tartozékává válnak, a gyermek pedig látja, hogy a szülők értéket tulajdonítanak nekik. A szülői példamutatást azért kell feltétlenül hangsúlyozni, mert bár a könyves környezet ösztönzőleg hat az olvasásra, az olvasóvá válás annyira összetett folyamat, hogy a könyvek fizikai közelsége mellett is előfordulhat az azoktól való távolmaradás.

Az olvasásszociológiai felmérések szerint¹⁵ nemcsak a felnőtt példája hat a gyerekekre, de a gyerekek jelenléte a családban is kedvezően befolyásolhatja a szülők könyvvásárlási, olvasási szokásait, a házikönyvtárak létesítését. Ahol gyerekeket nevelnek, kisebb eséllyel fogunk találni könyv nélküli háztartásokat, vagyis a szülők nagyobb valószínűséggel vásárolnak könyveket akkor is, ha a kisgyerek még nem tud olvasni. Azokban a családokban, ahol a házikönyvtár állománya viszonylag kisebb, a könyvek nagyobb hányadát teszik ki a gyerekkönyvek és az ifjúsági irodalom, vagyis a szülők elsősorban gyermekeik érdekét szem előtt tartva áldoznak a könyvvásárlásra, akkor is, ha a felnőttek körében esetleg nem rendszeres tevékenység az olvasás.

Egy nem reprezentatív felmérés szerint¹⁶ a mesélés – hasonlóan a gyerekkönyvek vásárlásához –, bár elsősorban az anyai szerephez kötődik, feltétlenül meg kell említeni az idősebb testvér szerepét a szocializáció folyamatának eme területén. A minta, a beszélgető- vagy olvasópartner nemcsak a szülő, nagyszülő lehet, hanem az idősebb testvér is. A kistestvér, az idősebbet utánozva, jóval érettebb szinten játszik, mint máskor, amikor magában van. Sok kisgyereknél akkor bukkan fel a kvázi-írás és kvázi-olvasás, a betűk rajzolása, amikor idősebb testvérük iskolába kerül.

¹³ NAGY, i. m., 14.

¹⁴ Pierre BOURDIEU, *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*, ford. ÁDÁM Péter, FERGE Zsuzsa, Bp., Gondolat, 1978.

¹⁵ TÓTH Máté, *A 3–17 éves korosztály olvasási szokásai, egy országos reprezentatív felmérés eredményei*, 2017 (kézirat). Készült a FSZEK „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” című pályázati konstrukciója keretében (EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001).

¹⁶ SZINGER Veronika, *Kisgyermekkori írás-olvasás esemény: Indirekt találkozás az írásbeliséggel iskoláskor előtt*, Doktori Értekezés, PTE BTK, Pécs, 2008 (kézirat).

A családi literáció segítése

A nemzetközi szakirodalom „family literacy”-ként említi a családi írásbeliséget, családi műveltséget. Eredetileg a tevékenységeknek azt a széles skáláját sorolták ide, amelyben benne van mindaz a család által folytatott olvasási tevékenység, amelynek együttesen részese a család, és amely hatását tekintve a család minden tagjára kiterjed. Későbbi értelmezés szerint azokat a programokat értették alatta, amelyek a családok írásbeliségére, a különféle, az írásbeliséggel összefüggő tevékenységekre hatottak.¹⁷ Oktatási, nevelési szakemberek már régóta foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogyan lehet befolyásolni a család és a gyermekintézmény kapcsolatát az írásbeliség területén. A *családi literációs program* általános fogalma többek között azokat a törekvéseket jelenti, amelyek arra irányulnak, hogy a szülőknek segítséget nyújtsanak gyermekük literációs fejlődésének támogatásában. Például olyan kezdeményezések tartozhatnak ide, amelyek a meseolvasás minőségét és gyakoriságát befolyásolják pozitív irányban.¹⁸ Az ilyen jellegű programokban segítik a szülőket többek között az írásbeliséget támogató fizikai környezet kialakításában, a közös olvasás módszertani fogásainak elsajátításában (a történet kiterjesztése, a gyermek aktív részvételének támogatása, az új szavak és fogalmak elsajátításának segítése).¹⁹ Ugyancsak kiemelt figyelmet kapnak a szülő-gyermek interakciók. Ez a terület a gyermek szóbeli nyelvfejlődésére fókuszál, szintén a meseolvasás kontextusában, ami az egyik legalkalmasabb szituáció a gyermek beszédfejlődéséhez. A pedagógiai munka lényege, hogy olyan stratégiákat tanítson meg a szülőknek, amelyek különösen hatékonyra teszik a közös meseolvasást.²⁰

A *Book Trust* könyvadományozó és olvasmánytanácsadó program elsőként állt ki azért, hogy babakortól ösztönözzék a könyvekkel való ismerkedést az örömszerző olvasás megalapozása érdekében.²¹ A Book Trust által elindított *Bookstart* program az 1990-es évek elején Birminghamból indult el hódító útjára, majd több kontinens számos országában nyert létjogosultságot. A kezdeményezés lényege egy gondosan összeállított ajándékcsomag a csecsemőknek, kisgyermekeknek és szüleiknek szóló könyvekből, valamint az írásbeliséghez kapcsolódó ajándéktárgyakból, amit – a helyi jellegzeteségektől függően – a védőnő, gyerekorvos vagy könyvtáros ad át már a kórházban, a gyermek otthonában, a gyermekorvosi rendelőben vagy a könyvtárban. Ezzel kezdetét

¹⁷ PÉTERFI Rita, *Az életünket meghatározó rejtett kulturális összefüggésekről: A felnőttek és az olvasás*, 2017 (kézirat). Készült a FSZEK „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” című pályázati konstrukciója keretében (EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001)

¹⁸ Ide sorolhatjuk például az Amerikai Egyesült Államok Even Start Programját, vagy a generációk közötti családi programok közül a Head Start programot.

¹⁹ Diane TRACEY, *Enhancing Literacy Growth Through Home-School Connections = Beginning Reading and Writing*, i. m., 48–50.

²⁰ A szülők olyan tanácsokat kapnak, amelyek arra irányulnak, hogyan kössék a történetet saját életükhöz, tegyenek fel kérdéseket meseolvasás közben, várják meg a válaszokat, segítsék megérteni a történetet. Kisebbségi gyermekeknél mutassanak rá a képeskönyv szavaira stb.

²¹ BÉRES, i. m., 31.

veheti a saját családi könyvtár kialakítása, vagyis a gyerekkönyv-részleg alapjainak lera-kása.²² A szülői hátrányok kompenzálására jött létre a *Bookstart Corner*, amely további segítséget nyújt a szülőknek az olvasás közös felfedezéséhez.²³ A hatásmérések során egyértelműen bebizonyosodott, hogy a „Bookstart-gyerekeknek” például kiforrottabb az intuitív analízis képessége, a nyelvi tudatossága, nagyobb érdeklődést mutatnak az olvasás iránt, és az átlagosnál könnyebben tanulnak meg olvasni.²⁴

Hazai gyakorlatok az olvasóvá nevelés megalapozására

A Bookstart-típusú programok sikerén felbuzdulva Magyarországon is elindultak olyan kezdeményezések 2010-ben, amelyek a születéstől kezdődő bontakozó írásbeliséget komolyan véve szólítják meg a kisgyermekes szülőket. A teljesség igénye nélkül említhetjük a tatabányai József Attila Megyei Könyvtár programját, vagy határainkon túl a Kovászna megyei Sepsiszentgyörgyön, a Bod Péter Megyei Könyvtárban életre hívott *Könyvkelengye* programot, ahol a kismamák már a szülészeti osztályon megkapták a könyvtárba invitáló meghívót. A könyvtárban aztán átvehették azt a csomagot, amelyben könyvek, apró ajándékok, a baba nevére kiállított olvasójegy és a könyvtár munkatársai által összeállított *Könyvkelengye* elnevezésű kiadvány volt megtalálható, hasznos információkkal a szülők számára.²⁵ A könyvtári programoknál maradván, 2007 őszén, az Országos Könyvtári Napok keretében az ország számos könyvtárában lehetett találkozni a *Babaolvashow* elnevezésű rendezvénysorozattal, amely a 0–3 éves korosztályt és szüleit célozta meg.²⁶ 2012-ben a pécsi Csorba Győző Könyvtár arra vállalkozott, hogy elindítsa a *Babaváró* biblioterápiás csoportot Béres Judit vezetésével, és összeállítson egy „Születés csomagot”, amelybe belekerült az *Olvasásra születtem!* című, 0–3 éves gyermekek szüleinek szóló ismeretterjesztő, könyvajánló füzetke.²⁷

Az még azonban várat magára, hogy ezek a jó gyakorlatok túlnőjenek a helyi kezdeményezések szintjén, és a felsőbb döntéshozók támogatásával nemzeti programmá váljanak. Ami biztos, hogy a Magyar Olvasástársaság (Hunra) prioritást élvező tervei között szerepel egy nagyobb volumenű, országos program megvalósítása. A kezdő könyvcsomag (kelengye) például tartalmazhatna olyan kedves, humoros, a babákat könyvtárba csalogató és szoktató kiadványt is, mint a *Kicsi szósz*,²⁸ amely nemcsak gyerekeknek szól, hanem a szülők is találhatnak benne válogatott bibliográfiát. Hasonló funkciót tölthet be a korábban említett *Olvasásra születtem!*

²² PÉTERFI, i. m.

²³ BÉRES, i. m., 34.

²⁴ Uo., 33.

²⁵ Uo., 38–39.

²⁶ Uo., 38.

²⁷ *Olvasásra születtem!*, szerk. BÉRES Judit, rajz. STEINER Lídia, Pécs, Csorba Győző Könyvtár, é. n.

²⁸ VADADI Adrienn, *Kicsi szósz*, rajz. Igor LAZIN, Szentendre, Pest Megyei Könyvtár, 2016.

Könyvek a legkisebbeknek

1, A választás felelőssége

Amikor általában a legkisebbeknek szóló könyveket vesszük górcső alá, különbséget szokás tenni az elsősorban információs, ismeretet közvetítő könyvek és a gyerekirodalom²⁹ között még akkor is, ha egyébként mindegyikkel az olvasóvá nevelést alapozzuk meg.

A gyerekirodalom kapcsán is gyakran felmerül a kérdés, hogy a literációs tevékenységek vizsgálatánál milyen mélységig kell és lehet elemezni az olvasmányok tartalmát, az olvasók ízlését. Jogos Gereben Ferenc felvetése, melyben a következő dilemmát fogalmazza meg: „Szabad-e elemezni, minősíteni a társadalom olvasói arculatát, vagyis ízlését, szabad-e összevetni egy szakértő értelmiségi réteg értéknormájával, vagy meg kell elégedni a pusztá regisztrálással, mondván: minden olvasmány jó és értékes, ha olvasója annak gondolja.”³⁰ A mindegy hogy milyen, csak könyv legyen, mindegy hogy mit, csak olvasson’ elv az olvasói ízlés alakulása szempontjából erősen vitatható, de lehetünk-e ennyire szigorúak, amikor az olvasással, könyvekkel kapcsolatos pozitív attitűd, az olvasás megszerettetése és szokássá alakítása a tét? Az olvasóvá nevelés szempontjából nagy valószínűséggel leszögezhetjük, hogy a bármilyen könyv is jobb, mint a könyvek teljes hiánya. Ugyanakkor, ahogy az ételekből is igyekszünk a legkisebbek számára a legjobb minőséget biztosítani, miért ne tennénk így a könyvek, az irodalom esetében is? A 0–3 éves korosztályt tekintve tulajdonképpen a szülő választ. A gyermek valószínűleg esztétikailag változatos színvonalú szövegeket fogyaszt, és az is elmondható, hogy fogékonysága miatt rá a gyengébb irodalom is sokkal erőteljesebb hatással lesz, mint a felnőttekre.³¹ De ahogy Bárdos József írja, aggodalomra semmi ok, hiszen nagy írók visszaemlékezései tanúsítják (például Arany János, Maxim Gorkij), hogy gyermekkorukban válogatás nélkül olvasták, amihez éppen hozzájutottak, nagyrészt ponyvát. Ez viszont, úgy tűnik, nem ártott sem ízlésüknek, sem tehetségüknek.³²

Csakhogy nem születik mindenki író- vagy költőzeninek. Ezért ha a szülő, kisgyermeknevelő kicsit tudatosabban, felelősségteljesebben szeretne a korosztály számára köteteket választani a hullámzó színvonalú gyerekkönyvek útvesztőjében, hagyatkozhat szakemberek (könyvtárosok, irodalmárok vagy pedagógusok) tanácsaira, akik tematikus válogatással, ajánlással nyújtanak segítséget. Az elmúlt egy-két évtizedben több olyan fórum jött létre, ahol tájékozódhatunk a frissen megjelent gyerekkönyvekről,

²⁹ Gyerekirodalomnak tekintjük mindazokat az irodalmi szövegeket, művészi alkotásokat, amelyekkel a gyermekbefogadó eredményes dialógusra tud lépni. (Vö. BÁRDOS József, GALUSKA László Pál, *Fejezetek a gyerekirodalomból*, Bp., Nemzedékek Tudása, 2013, 13.)

³⁰ GEREBEN Ferenc, *Olvasáskultúránkról – szociológiai nézőpontból*, Iskolakultúra, 2001/5, 52.

³¹ Vö. BÁRDOS József, *Piroska és a vegetáriánus farkas: Kalandozások a kortárs gyerekirodalomban*, Bp., PONT, 2015, 10.

³² BÁRDOS, GALUSKA, *i. m.*, 22.

kritikákat, ajánlókat olvashatunk, igaz, sokszor olyan életkori határvonalba ütközve, ami kevésbé kedvez a 0–3 éves korosztálynak. Ilyen például a *Csodaceruza*, amely az 5–10 éves gyerekeknek szóló irodalmi és művészeti magazin. A *Bárka* online folyóirat *Papírhajó* című melléklete is jellemzően a három évnél idősebb gyermekek számára ajánl könyveket. A HUBBY oldalán – amely az IBBY (International Board on Books for Young People – Gyerekkönyvek Nemzetközi Tanácsa) Magyar Szekciója – is sokáig kell keresgelnünk, mire rátalálunk a legkisebb korosztály számára szóló könyvekre. Segíthet a választásban a Gyermekirodalmi Intézet által közzétett lista az utóbbi évtized gyerekkönyveiről. A Magyar Olvasástársaság honlapján a Gyermekirodalmi Adatbázis menüjében böngészhet az, aki korcsoportok vagy műfajok szerint szeretne választani, esetleg kifejezetten lányoknak vagy fiúknak keres könyveket. A www.olvasovanevels.gportal.hu viszont egy rendkívül részletes, könnyen áttekinthető oldal, amely a legkisebb korosztály számára is bőven kínál könyveket. Hiánypótló az *Olvassra születtem!* című, korábban említett könyvajánló segédlet, amely kifejezetten a 0–3 éves korú gyermekek szüleit segíti a tájékozódásban.

Természetesen bármennyire is szakértőkről van szó, a válogatás nem mellőzi a szubjektivitást a fórumokon és kiadványokban sem, ráadásul az ajánlást a vásárló vagy könyvtárból kölcsönző felnőtt át fogja engedni (át is kell, hogy engedje) saját szűrőjén, akár a könyv nyelvezetét, stílusát, művészi erejét, akár képi világát, netán mindegyiket értékeli saját szempontjai alapján. A tanulmánynak ezúttal nem képezi tárgyát, de mivel a korosztály könyveiben hangsúlyosan (sokszor kizárólagosan) vannak jelen a képek, természetesen nem lehet elvonatkoztatni az illusztrációktól sem, vagyis a válogatás során a képek esztétikuma, a vizualitás mint értékközvetítő elem akarva-akaratlanul is megjelenik fontos szempontként. Míg az ismeretterjesztő könyveknél a valóságghú szemléltetés kifejezett elvárás, a szépirodalmi kötetek esetében más szempontok érvényesülnek az illusztrációk értékelésekor. Az 1990-es években sajnos tapasztalható volt egy mélypont a gyerekkönyvek illusztrációit tekintve, amikor többek között animációs szakemberek is lehetőséget kaptak, hogy filmkockák legyenek a könyv képei. A kommersz illusztrációkból eltűnt az egyediség, az atmoszférateremtés, ugyanakkor avatatlan szemlélő számára vonzónak tűnhetnek az ilyen képek, hiszen például nem spórolnak a színekkel, az ismerősség érzetét keltik a bevált rajzi sémák alkalmazásával.³³ Az irodalmi szöveget kísérő illusztrációk akkor jók, ha a kép nem közvetlenül leképez, nem idealizál, hanem a kép és szöveg egymással kommunikál, ha a képek hagynak helyet a szövegnek és fordítva, hiszen máshogy hat ránk a vizuális és verbális információ.³⁴ Az utóbbi egy-két évtizedben szerencsére a kép funkciójának megerősödése, a képanyag színvonalának emelkedése érhető tetten, amelynek következménye a kép és szöveg

³³ Lásd Kovács Hajnalka, *A gyerekkönyv-illusztrálás új tendenciái* = AGTEDU 2007, A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából rendezett tudományos konferencia kiadványa, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola, 2007, 112–115.

³⁴ Elhangzott a Hunra Közgyűlésen, Paulovkin Boglárka *Mesék – mai módra* című előadásában, 2017. november 11-én.

azonos súlyú szerepeltetése és egy sajátos, különleges képnyelv megjelenítése.³⁵ Hiszen ahogy a gyerekkönyvek szövege hozzájárul a nyelv elsajátításához, a képek a vizuális nyelv megtanulásához nyújtanak segítséget.

A tanulmány most következő fejezete is egy olyan szubjektív válogatás, amelyben benne van a szerző olvasói (az illusztrációkat is értékelő) ízlése, a leendő óvodapedagógusokat és kisgyermeknevelőket oktató pedagógus meggyőződése, és nem utolsósorban egy édesanya – kisgyermek reakciói által befolyásolt – választása.

2, *Mutogató tárgyképeskönyvek*

A csecsemőkor (0–1 éves kor) tipikus könyvei olyan képeskönyvek, amelyekben nincs szöveg, a lapon általában egy nem bonyolult kép van, amelyen a tárgyak, állatok egyedül szerepelnek, ez utóbbiak legfeljebb egy-két elemből álló, nyilvánvaló mozgást végeznek (de többnyire mozdulatlan, statikus pozícióban vannak). A jel és jelentés között nincs nagy különbség, az ábrázoláshoz kapcsolódóan kicsi a mögöttes tartalom.³⁶ A tárgyképeskönyvek között – anyaguk szerint – megkülönböztetünk textilkönyveket, műanyag (pancsoló) könyveket, habkönyveket, amelyek puha tapintásúak, továbbá kartonált könyveket.³⁷ Vannak tehát közöttük mosható, lemosható, akár rágszálásra és fürdésre is alkalmas „könyvek”, amelyek inkább még tárgyak a legkisebbek számára, de előkészítik a gyermek életében később megjelenő könyvekkel való találkozást. A tárgyval végzett játéknak és a „lapokon” található képek megnevezésének van igazából jelentősége. A babák látásának fokozatos fejlődése miatt érdemes kezdetben kontrasztos tárgyakat fekete-fehérben, vagy más kontrasztos színekben ábrázoló könyveket használni. A kontrasztos lapozók (például *Babageometria*³⁸) azt mutatják meg a legkisebbeknek, hogy a világ tekerdő, szaggatott, cikkcakkos és egyenes vonalakból, pontokból, sötétből és világosból áll.³⁹

3, *Képeskönyvek*

A kisgyermek érdeklődésére (1–3 éves kor) leginkább számot tartó képeskönyvekben az előbbi kategóriához képest bonyolultabbak a képek, összetettebb, mögöttes jelentéstartalommal. A képeknek azért is van nagy jelentőségük, mivel ebben az életkorban még nehézséget jelent a belső képalkotás, így szemléltetéssel segíthetjük ezt

³⁵ Lovász Andrea, *Felnőtt gyerekirodalom*, Bp., Cerkaella, 2015, 15. A Móra Könyvkiadó Reich Károly, Würtz Ádám, Kass János, Heinzelmann Emma, Hajnal Gabriella, Réber László által képviselt generációjának méltó utódai (a teljesség igénye nélkül): Agócs Írisz, Baranyai B. András, Dániel András, Herbszt László, Kun Fruzsina, Márai Mariann, Maros Krisztina, Molnár Jacqueline, Pásztohy Panka, Paulovkin Boglárka, Rofusz Kinga, Szalma Edit, Szegedi Katalin, Takács Mari stb.

³⁶ GALUSKA László Pál, *Gyermekirodalom segédanyag*, Kecskemét, Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kar, 2010 (kézirat).

³⁷ www.olvasovanevels.gportal.hu/gindex.php?pg=37215941 (Letöltés ideje: 2018. október 20.)

³⁸ Például *Babageometria: formák*, rajz. NAGY Diána, Bp., Móra, 2018.

³⁹ www.olvasovanevels.gportal.hu/gindex.php?pg=37215941&nid=6753815 (Letöltés ideje: 2018. október 20.)

a folyamatot. Sok szín, sok alak, sok mozgás jellemző a képeskönyvek ábráira, a képek mellé általában rövid, egyszerű szöveg is társul. A képek rövid történeteket, esetleg egyszerre több, egyidejű történést ábrázolnak.⁴⁰ Erre az időszakra, a beszéd megjelenését követően, a képeskönyvek használata során már jellemző a kvázi-olvasás, amikor a gyermek megjegyzi a szöveget, és amikor meglátja a képet, a képi ábrázolás elvontabb nyelvi tartalmat is előhoz belőle – ez lehet önálló lelemény, de lehet a könyv lapozgatása során a szülőtől hallott felolvasás, mesélés is.⁴¹ (Előfordulhat, hogy a szülő nem a képhez kapcsolódó szöveget olvassa föl, hanem rögtönöz, esetleg a gyermekkel közösen alkot meg egy szövegvilágot. Ezt a gyermek megjegyzi, és számonkéri a következő nézegetés alkalmával.)

A kvázi-olvasás agyi folyamata már az olvasásra emlékeztet.⁴² Forma szerint megkülönböztethetjük a lapozókat, amelyek már az „igazi” könyvekre⁴³ hasonlítanak, de még vastagabb lappal. A harmonikaszerűen széthajtható leporellók átmenetet képeznek a játékeszköz és a könyv között. Ez az átmenet abban is megnyilvánulhat, hogy a könyvek más anyagból készült részeit lehet tapogatni, simogatni;⁴⁴ van, amelyikkel ujjbújócskát tudunk játszani, vagy az ablakos lapozókkal keresgélmi is lehet.⁴⁵ A képeskönyvek alkalmazásai többek között a böngészésre, keresésre, mint például a két remek alkotó, Máray Mariann illusztrátor és Dániel András *Utazz bálnabusszal!*⁴⁶ című képeskönyvében, ahol szellemes reklámszövegekben és képekben ölt testet a vizuális és nyelvi kreativitás. Kivételes szépségű kiadvány Maros Krisztina *Milyen színű a boldogság?*⁴⁷ című képeskönyve, amely a Silent Book Contest (csendes képeskönyvek) nemzetközi versenyén döntősként szerepelt. Azóta Szabó T. Anna írt verset a csodálatos képekhez.

A képeskönyvek természetesen nemcsak böngészésre, keresgélésre, hanem beszélgetésre is alkalmat adnak, mint például az átváltozás motívumára építő *Bárcsak lennék vagány bárány!*⁴⁸ című „csiki-csuki” könyv, amelyben a kötet oldalpárjainak bal felén egy-egy versszakot találunk, a második rímpár azonban hiányos. A felelő rím a kihajtható jobb félén található. Hasonlóan építkezik Varró Dániel és Agócs Írisz könyve, a *Nem, nem, hanem!*⁴⁹ ahol a versszak befejezése a könyvet forgató hallgatóra vár.

⁴⁰ GALUSKA, *i. m.*

⁴¹ *Uo.*

⁴² Hasonlóan az olvasás folyamatához, az elvont nyelvi tartalom egy képi ábrához kötődik. (A mai hangjelölő betűk is képekből – képirásból alakultak ki.) *Vö. uo.*

⁴³ Érdemes azon elgondolkodni, hogy mitől „valódi” egy könyv. Hiszen mi a könyv funkciója? Ha az információközlés, akkor a kisgyermek már a tárgyképeskönyvekből is szerezhet információkat a világról, s ebben az értelemben – informális szempontból – ezek is „igazi” könyvek. *Vö. uo.*

⁴⁴ Például Zdeněk MILLER, *Kisvakond reggeltől estig*, rajz. Z. M., Bp. Móra, 2016.

⁴⁵ Például Julia DONALDSON, *Tölgyerdő-meséi sorozat*, ford. PAPP Gábor Zsigmond, rajz. Axel SCHEFFLER, Bp., Pozsonyi Pagony, 2010.

⁴⁶ DÁNIEL András, MÁRAY Mariann, *Utazz bálnabusszal!*, Bp., Két Egér Könyvek, 2017.

⁴⁷ MAROS Krisztina, *Milyen színű a boldogság?*, SZABÓ T. Anna versével, Bp., Pozsonyi Pagony, 2017.

⁴⁸ Michael SCHÖBER, *Bárcsak lennék vagány bárány!*, ford. SZIGETHY Katalin, Bp., Naphegy, 2006.

⁴⁹ VARRÓ Dániel, AGÓCS Írisz, *Nem, nem, hanem!*, Bp., Manó Könyvek, 2013.

Más módon interaktív Hervé Tullet zseniális alapötletű *Pötty Könyve*,⁵⁰ amelyben „csak” pöttyök vannak, melléjük írt utasításokkal. A magyar piacon egyedülálló könyvet a gyermekintézmények is kezdik maguknak felfedezni, a bölcsődékben csak „beszoktatós” könyvként emlegetik. Hasonló az alapötlet a szerző egy másik könyvében, a *Pötty Játék*⁵¹ című kiadványban. Az *Izgó-mozgó könyv*⁵² több illusztrátor remek ötleteire épül, ahol szabad asszociáció köti össze az egymás után következő egységeket.

A képeskönyv arra is jó, hogy meséljünk a gyermekekről, a családról, a bölcsőde mindennapi életéről. Berg Judit Maszatról szóló rövid meséi⁵³ Agócs Írisz illusztrációival szintén a bölcsődés korosztályt szólítják meg, ezekben a történetekben a „gyerekügyek releváns világhasználati útmutatókká váltak”.⁵⁴ A legtöbb egészen kicsi gyerekeknek szóló mese valójában nem mese – legalábbis a szó szoros értelmében nem, hiszen szereplőik hétköznapi emberek, többnyire gyerekek. Az ismerősség érzése pedig elsősorban annak köszönhető, hogy otthonos az a milió, amelyre nyílnak.⁵⁵ Lélektani funkcióját tekintve mégis a mesélés körébe tartozik, amikor a gyermeket saját vagy más kisgyerekek életéről szóló, a szülei hétköznapijait elbeszélő történetek kötik le leginkább.⁵⁶

A kisgyermekes különösen kedvelik az állatokról szóló történeteket. Töretlenül tartja népszerűségét Eric Carle *A telhetetlen hernyócska*⁵⁷ című, először 1969-ben megjelent könyve, amely tanít, de nem didaktikusan, inkább sok humorral. Minden étel közepén van egy lyuk, amibe ha a gyerekek beledugják az ujjukat, segít nekik lapozni. Marék Veronika *Boribon*-könyvei⁵⁸ a legkisebb korosztály számára is befogadhatóak. Bartos Erika *Anna, Peti és Gergő*,⁵⁹ valamint *Bogyó és Babóca*⁶⁰ sorozatai a legfrissebb országos reprezentatív olvasásszociológiai felmérés szerint magasan vezetik a népszerűségi listát.⁶¹ Érdekes, hogy gyakran még a kisiskolások körében is közkedveltek Bartos Erika történetei, amikor a gyermek nyelvi fejlettsége, intellektuális és érzelmi fogékonysága jó esetben már régen túlhaladta a babairódalom világát. Gombos Péter beszámolója⁶² szerint inkább a szülők azok, akik nehezen „engedik el” *Bogyó és Babóca* történeteit.

⁵⁰ Hervé TULLET, *Pötty Könyv*, ford. ÁGOSTON Alexandra, rajz. H. T., Bp., Vivandra, 2010.

⁵¹ Hervé TULLET, *Pötty Játék*, ford. HOTYA Hajnalka, rajz. H. T., Bp., Vivandra, 2016.

⁵² *Izgó-mozgó könyv*, ford. SZALAY Zsuzsanna, Bp., General Press, 2012.

⁵³ BERG Judit, AGÓCS Írisz, *Maszat*-sorozat, 1–9., Bp., Pozsonyi Pagony, 2015–2018.

⁵⁴ LOVÁSZ, *i. m.*, 14.

⁵⁵ *Uo.*, 57.

⁵⁶ MÉREI, V. BINÉT, *i. m.*, 240.

⁵⁷ ERIC CARLE, *A telhetetlen hernyócska*, ford. DEMÉNY Eszter, rajz. E. C., Bp., Pozsonyi Pagony, 2006.

⁵⁸ MARÉK Veronika *Boribon*-sorozatának tizennégy kötete jelent meg a Pozsonyi Pagony kiadásában 2014–2018 között. A *Boribon*-könyvek 1970-től jelentek meg a szerző rajzaival.

⁵⁹ BARTOS Erika, *Anna, Peti és Gergő*-sorozat, 1–11, rajz. B. E., Bp., Alexandra, 2006–2009.

⁶⁰ BARTOS Erika, *Bogyó és Babóca*-sorozat, 1–39, rajz. B. E., Bp., Pozsonyi Pagony, 2004–2018.

⁶¹ TÓTH, *i. m.*

⁶² GOMBOS Péter, *A digitális generáció olvasási szokásai – a 2017-es reprezentatív olvasásfelmérés tapasztalatai*, 2017 (kézirat). Készült a FSZEK „Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek” című pályázati konstrukciója keretében (EFOP-3.3.3-VEKOP-16-2016-00001).

Történik mindez annak ellenére, hogy szakmai körökben a Bartos Erika könyvek megítélése meglehetősen vegyes képet mutat, az író műkassága gyakori célpontja a gyerekirodalmi vitáknak.⁶³

Az életkori sajátosságoknak megfelelően a képeskönyvek között rengeteg olyat találunk, amelyek főleg állatokról, emberek és állatok kapcsolatáról szóló meséket, verses meséket⁶⁴ tartalmaznak, de neves költők versei,⁶⁵ gyermekdalok, népi rigmusok is megjelenhetnek a képeskönyvek lapjain.⁶⁶

4. Mondókáskönyvek, verseskötetek, tematikus válogatások

Az egy év alatti kicsik érzelmi és értelmi fejlődéséhez elengedhetetlenek a mondókák, a gyermekdalok, amelyeket a szakirodalom dajkarigmusokként is emleget. A gyermeknek szóló mondókáskönyvekben megtalálhatók a népköltészet fontosabb gyerekirodalmi műfajai, mint például a bölcsődalok vagy altatók, amelyek ősi daltípusok, formájuk a baba ringatásához, tartalmuk az alváshoz, az álomhoz igazodik. A monoton ritmus, a hozzá illeszkedő szöveg, dallam, a simogatás megnyugtatja a gyermeket. Az ölbéli játékokat (höcögtetők, lovagoltatók, ujjszámolók, tenyéricsiklandozók, kézfejcsipkedők) vagy éppen a hintáztatókat, sétáltatókat szintén kíséri mozgásos tevékenység.

A babairodalomnak ezek a gyermek gondozásához, ápolásához, növekedéséhez, fejlődéséhez kapcsolódó mondóka jellegű lírai műfajai erősen ritmizáltak, gyakran nem is a szöveg a lényeg, hanem a ritmus és a hozzá kapcsolódó mozgás. A szöveg akár halandzsza is lehet, vagy a gyermek számára (még) értelmetlen. Ugyanakkor nagyon fontos a testi érintkezés, a mozgás, a közös játék, amelynek során a kicsik meghitt kapcsolatba kerülnek a velük mondókázó felnőttekkel vagy nagyobb testvérekkel, és még szókincsük is bővül. A végén mindig ott van a csattanó: csikizés, hanyatt döntés, magasba lendítés, lecsúszdáztatás vagy dögönyözés. A lényeg bennük a közös és önfeledt együttlét, mely érzelmi biztonságot nyújt.

A kicsit nagyobbaknak ajánlhatók az alábbi mondóka jellegű lírai műfajok, amelyek szintén nagyon ősiek, a mágikus kor emlékeit őrzik:⁶⁷ kiszámolók, naphívogatók, esőüdvözlők, babonás mondókák, állathívogatók, állatsúfolók.

⁶³ Például *Háború a magyar gyerekirodalomban*. <http://kotvefuzve.reblog.hu/haboru-a-magyar-gyerek-irodalomban>; *Leleplezte magát Bogyó és Babóca támadója!*, Magyar Nemzet, 2012. szeptember 23. <https://mno.hu/grund/leleplezte-magat-bogyo-es-baboca-tamadoja-1106946> (Letöltés ideje: 2018. október 20.)

⁶⁴ Például HARCOS Bálint, *A csupaszín oroszlán*, rajz. DÁNIEL András, Bp., Pozsonyi Pagony, 2015; MÓRICZ Zsigmond, *Iciri-piciri*, rajz. PÁSZTOHY Panka, Bp., Móra, 2016; MÓRICZ Zsigmond, *A török és a tehének*, rajz. PÁSZTOHY Panka, Bp., Móra, 2017; NEMES NAGY Ágnes, *Ki ette meg a málnát?*, rajz. MAROS Krisztina, Bp., Móra, 2014; PAULOVKIN Boglárka, *A katicabogár elveszett pöttyei*, rajz. P. B., Bp., Pozsonyi Pagony, 2012; Vlagyimir SZUTYEJEV, *A gomba alatt*, Bp., Móra, 2016, ford. NIKODÉMUSZ Elli, a szerző rajzaival; Vlagyimir SZUTYEJEV, *A három kiscica*, ford. NIKODÉMUSZ Elli, rajz. V. Sz., Bp., Móra, 2016.

⁶⁵ Például Kis Ottó, *Állatos album*, rajz. TAKÁCS Mari, Bp., Móra, 2011.

⁶⁶ Például A *Ringató-lapozók* sorozatban: *Megfogtam egy szúnyogot*, *Cifra palota*, 2017; *Én elmentem a vásárba*, *A part alatt*, Bp., Kolibri, 2016.

⁶⁷ BÁRDOS, GALUSKA, i. m., 33.

Ezeket a klasszikus mondókákat (népi gyermekrigmusokat, dajkarímeket) megtalálhatjuk többek között a *Kerekítő*-sorozatban,⁶⁸ a *Ringató*-kiadványokban⁶⁹ vagy a *Top-pantós*⁷⁰ című kötetben. A Jakabosné Kovács Judit nevéhez fűződő Kerekítő-projekt és a hozzá kapcsolódó kiadványok a népi ölbeli játékok népszerűsítését tűzték ki célul, pár hónapos kortól egészen az óvodáskor végéig. A *Kacagató* babalapozó⁷¹ pedig a Kerekítőnek egy olyan vállalkozása, melynek köszönhetően már az egy-két éves gyerekek is megérezhetik híres költők verssorainak hangulatát. A Kerekítőhöz hasonlóan a Gállné Gróh Ilona által elindított Ringató-mozgalom is országos népszerűségnek örvend, módszertana a három évesnél fiatalabb korosztály és szülei felé közvetíti a Kodály-örökséget.

Az ölbeli játékok és mondókák modern kori változatával találkozhatunk Lackfi János és J. Kovács Judit *Százérintő*⁷² című kötetében, amelyben az érintés (ebben a kötetben is minden mondóka mellett megtalálható a hozzá való játék), a szeretet átadásának öröme a régi, ám a mai korunkhoz igazodó témaválasztás is jellemző (*Mobilos, Repülő, Liftezős, Autóztatós, Buszozós*). Érdemes külön kiemelni a kortársak közül Varró Dániel *Akinek a...* sorozatának két kötetét,⁷³ amelyben a kicsiknek (és szüleiknek!) szóló versszerű mondókák a csecsemő és kisgyermek életének fontos momentumait (etetés, öltöztetés, pelenkázás, fürdetés) veszik sorra időnként humoros (Balassi Bálint daloskönyvét parafrázál⁷⁴) instrukciókkal („ezt háromnegyed hatkor kell mondogatni vígan” vagy „ezt gyermekünk szalvétával letakart feje fölött falatozva kell mondogatni”). Ezek az alapvetően játékra, humorra koncentrált mondókák hagyományos értékeket új, meglepő perspektívájú nézőpontból láttatnak,⁷⁵ a nyelvi tabuk áthágása pedig kiváló humorforrás.⁷⁶

Minél kisebb gyerekekről van szó, annál egyértelműbb, hogy a verszenének kell uralkodnia a szövegben. A kicsiknek szóló jó gyerekvers tehát elsősorban zene, ritmus, viszonylag rövid terjedelmű, erős képiség jellemzi, amely leginkább érzelmi élményt nyújt.⁷⁷ Az előbbi kritériumoknak maximálisan megfelelő *Bóbita*⁷⁸ kötet alkotásaira hatványozottan igaz, hogy gyermeket, felnőttet egyaránt megszólít. Természetesen

⁶⁸ *Kerekítő*-sorozat (mondókás könyvcsalád), vál. J. Kovács Judit, Bp., Móra. Eddig tizenhét kötet jelent meg 2009 és 2018 között.

⁶⁹ A *Ringató*-sorozat könyvei: *Ringató családi daloskönyvek, Ringató mesék, Ringató lapozók*, Bp., Kolibri.

⁷⁰ *Top-pantós*, szerk. LOVÁSZ Andrea, rajz. KISMARTY-LECHNER Zita, Szentendre, Cerkabella, 2016.

⁷¹ *Kacagató 1.*, szerk. J. Kovács Judit, rajz. SZALMA Edit Bp. Móra, 2015, 2016; *Kacagató 2.*, rajz. PÁSZTOHY Panka, Bp., Móra, 2016.

⁷² LACKFI János, J. KOVÁCS Judit, *Százérintő*, rajz. AGÓCS Írisz, Bp., Móra, 2013.

⁷³ VARRÓ Dániel, *Akinek a lába hatos; Korszerű mondókák kisbabáknak*, rajz. MAROS Krisztina, Bp., Manó Könyvek, 2010; *Akinek a foga kijött: Még korszerűbb mondókák kevésbé kis babáknak*, rajz. MAROS Krisztina, Bp., Manó Könyvek, 2011.

⁷⁴ GALUSKA, i. m.

⁷⁵ LOVÁSZ, i. m., 18.

⁷⁶ BÁRDOS, i. m., 67.

⁷⁷ *Uo.*, 42–52.

⁷⁸ WEÖRES Sándor, *Bóbita*, rajz. HINCZ Gyula Bp., Móra, 2016.

minden (irodalmi) alkotásból a befogadó a maga számára annyit képes elsajátítani, amennyire a műveltsége, az életkora, a pillanatnyi helyzete és hangulata képessé teszi.⁷⁹ „Ez a könyv a maga modern, szürrealista hangvételével tökéletesen illeszkedik a gyermeki gondolkodáshoz, a gyermeki fantázia világához. Ráadásul fantasztikus ritmikai játékoságával, zeneiségével elvarázsolja az olvasóit, akár gyerekekről, akár felnőtről van szó. A könyv szinte minden verse kínálja magát a megzenésítésre.”⁸⁰

Lovász Andrea szerint „ha létezik örömköltészetként definiálható irodalmi képződmény, akkor ebben elsősorban a Weöres Sándor-i hagyományokból építkező rímes-ritmusos gyerekvers lehet mérvadó”⁸¹ Valószínűleg ez lebeghetett Lovász Andrea szeme előtt, amikor összeállította a korábban már említett, kifejezetten a 0–3 éves korosztálynak szóló *Toppantós* tematikus kötetet, amelyben a népköltészeti, klasszikus és kortárs mondókák, versek legjavát válogatta ki. A legegyszerűbb dajkarímektől kezdve egészen a verses meséig, játékmondókákig, találós kérdésekig sok-sok mondogatni valót kínál. A *Toppantós* dajkarímei között találunk arcsimogatókat, altatókat és lovagoltatókat, kalandozhatunk az időszámítás és az időjárás berkeiben, a gyerekkönyvháiban, az állat- és növényvilágban, s különféle mondókákat, hangutánzókat, nyelvtörőket, találós kérdéseket is olvashatunk a legkisebbeknek szóló válogatásban. Hasonló válogatás a *Hóc, hóc, katona*⁸² vagy az *Antanténusz*⁸³ című kötet, mondókákkal és tréfás versekkel.

A kortárs verseskötetek között keresgélve érdemes figyelmet szentelni Lackfi János *Élni hogy kell? – Kisjuli-versek*⁸⁴ című könyvének, amelyben a költő nem éri be kevesebbel, minthogy az élet kicsi és nagy dolgairól szóló verseket és mondókákat írjon sétáról, játékról, koszolásról, fájdalomról és értetlenkedésről, okoskodásról, mérgeledésről, sajátbeszédéről, alvásról és a világ teremtéséről. Mert Kisjuli az első gyerek a Földön (amúgy hatodik gyerek a családban), akihez a versek rengeteg humorral, ugyanakkor mély bölcsességgel szólnak.

5. Mesekönyvek, mesegyűjtemények

A 0–3 éves korosztálynak nem elsődleges műfaja a mese, de már ebben az életkorban találkozhatnak a gyermekek az első népmesékkal, amelyek megjelenhetnek a képeskönyvek lapjain, de úgy is, hogy a szülő, kisgyermeknevelő könyv nélkül mesél, amihez segítséget nyújthat az *Icinke-picinke* népmesegyűjtemény⁸⁵ korosztálynak megfelelő (kiscsoportos mesék) válogatása, vagy a Bajzáth Mária által szerkesztett *Itt vagyok*,

⁷⁹ BÁRDOS, GALUSKA, *i. m.*, 16.

⁸⁰ *Uo.*, 169.

⁸¹ LOVÁSZ, *i. m.*, 85.

⁸² *Hóc, hóc, katona*, vál. MOLDOVÁNYI Zsuzsa, rajz. PÁSZTOHY Panka, Bp., Móra, 2014. (Az 1977-es kiadást is valószínűleg még sokan forgatják Szyksznian Wanda gyönyörű rajzai miatt.)

⁸³ *Antanténusz*, vál. GEREBLYÉS László, rajz. BÁLINT Endre, Bp., Móra, 1968.

⁸⁴ LACKFI János, *Élni hogy kell? Kisjuli-versek*, rajz. HORVÁTH Ildi, Bp., Pozsonyi Pagony, 2016.

⁸⁵ *Icinke-picinke*, vál. KOVÁCS Ágnes, rajz. REICH Károly, Bp., Móra, 2016.

*ragyogok*⁸⁶ című tematikus válogatás, amely a nemzetközi népmesekincset használja forrásként. A korosztály számára leginkább megfelelő az állatmese, amelyre számos példát találunk a népmesék között, de kitűnő választás a kisebbek számára Vlagyimir Szutyjev *Vidám mesék*⁸⁷ című kötete is. Formai szempontból ajánlhatók a formula-mesékhez tartozó lánc-⁸⁸ és halmozómesék,⁸⁹ amelyek az ismétlődő szakaszok miatt egyrészt könnyen követhetőek, másrészt folytonosságot, stabilitást, ezáltal biztonságot is nyújtanak a kisgyermek számára.

A mesék megkérdőjelezhetetlen (gyógyító) erejéről évszázadok óta tudunk,⁹⁰ napjainkban mégis erős a tanmesék és a meseterápia ötvözésére való törekvés, ennek köszönhető az úgynevezett gyógyító mesék műfajának megjelenése. A gyógyító mesék a kisgyermek életének, fejlődésének nehezebben megélhető és/vagy a felnőtt által nehezen kezelhető mozzanataira (alvással, étkezéssel, szobatisztasággal,⁹¹ félelemmel stb. kapcsolatos helyzetek) építkező történeteket mesélnek el.⁹² Nehezen bizonyítható, hogy a gyermek életében bekövetkező pozitív fordulat valóban a „gyógyító” meséknek köszönhető-e, vagy sokkal inkább a neki szóló, vele való mesélésnek, foglalkozásnak, hiszen a jól megválasztott mese, a szülővel való meghitt, egymásra figyelő együttlét ön-magában is sok pozitív hatással bír az érzelmi, erkölcsi fejlődésre, nagy szerepe van a lelki egészség megőrzésében. „Gyógyító” jelző nélkül, de a mese, az irodalom jótékony hatását elismerve ajánlhatók Harcos Bálint *Szofi-meséi*⁹³ egy dackorszakát élő kislányról, de ezek a történetek legalább annyira lesznek megnyugtató hatásúak a felnőttekre, mint amekkora élményt és szórakozást nyújtanak a kicsiknek. Nem lenne teljes a kép, ha kihagynánk Berg Judit *Hisztimesék*⁹⁴ című könyvét, illetve nem a mese műfajában, de hasonlóan vigasztaló Varró Dániel *Akinek a kedve dacos*⁹⁵ című mondóka gyűjteménye (amelyet nemcsak témája miatt kellene kötelező irodalomná tenni a szülők nemlétező iskolájában, hanem fantasztikus humora és nyelvi bravúrai miatt is), vagy témáját tekintve ide sorolható Lackfi János *Dorottya legyőzi a hisztit* című verse a *Friss tinta*⁹⁶ kötetből.

2–3 éves kortól a kisgyermek szívesen hallgatja az olyan, a képeskönyveknél már említett, leginkább saját szavakkal elmesélt történeteket (én-meséket, élet-meséket)

⁸⁶ *Itt vagyok, ragyogok*, vál. BAJZÁTH Mária, rajz. SCHALL Eszter, Bp., Kolibri, 2016.

⁸⁷ Vlagyimir SZUTYEJEV, *Vidám mesék*, rajz. V. Sz., Bp., Móra, 2012, 2014.

⁸⁸ Például *A répa*, Vlagyimir Szutyjev: *A gomba alatt*, Varga Katalin: *A kesztyű*

⁸⁹ Például *A nyulacska harangocskája*, *A kóró és a kismadár*

⁹⁰ BOLDIZSÁR Ildikó, *Meseterápia: Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*, Bp., Magvető, 2010.

⁹¹ Például Alona FRANKEL, *Bilikönyv*, ford. DEMÉNY Eszter, Bp., Pozsonyi Pagony, 2008.

⁹² NYITRAI, *i. m.*

⁹³ HARCOS Bálint *Szofi-mesék* sorozatában eddig nyolc kötet jelent meg, Cristina QUILES rajzaival: Bp., Pozsonyi Pagony, 2015–2018.

⁹⁴ BERG Judit, *Hisztimesék*, rajz. GÉVAI Csilla, Bp., Ecovit, 2013.

⁹⁵ VARRÓ Dániel, *Akinek a kedve dacos*, rajz. MAROS Krisztina, Bp., Manó Könyvek, 2014.

⁹⁶ *Friss tinta*, vál. BANYÓ Péter, CSÁNYI Eszter, EDINGER Katalin, KOVÁCS Eszter, rajz. TAKÁCS Mari, Bp. Pozsonyi Pagony, 2012.

amelyeknek ők a hősei, az események pedig saját mindennapjaikból ismertek. A mesélés természetes velejárója, ha a kisgyerekek beleszólnak a mese alakulásába. A képeskönyvek, mesegyűjtemények abban is sokat tudnak segíteni, hogy a szülő vagy kisgyermeknevelő én-meséket, élet-meséket találjon ki.

6, Ismeretközlő képeskönyvek

A *Mi Micsoda Mini* sorozat⁹⁷ kötetei két éves kortól, részletgazdag képekkel és aránylag kevés szöveggel segítenek a hétköznapi eseményekről szóló beszélgetésben. Szintén két éves kortól ajánlott a Scholar kiadó *Mit? Miért? Hogyan? Mini* sorozata.⁹⁸ A kihajtható füllel rendelkező ablakos könyvek segítenek a legkisebbeknek szűkebb és tágabb környezetük megismerésében. Ugyancsak a korosztály számára ajánlható az *Első ablakos képes szótáram* sorozat.⁹⁹

7, Gyerekkönyvek digitális felületen?

Egy család mindennapi, írásbeliséghez köthető tevékenységeit ma már nagyrészt meghatározza a digitális literációhoz kapcsolódó szokásrendszer. A gyermekes háztartásokban ráadásul a felnőttek többféle médiaeszközhöz rendelkeznek hozzáféréssel, mint általában a magyar háztartásokban.¹⁰⁰ Az olvasás definíciójának kiterjesztésével médiummá váltak a különböző képernyős felületek, amelyek használatát a szülők és idősebb testvérek példáján keresztül a legkisebbek is látják, az eszközök „megszerzésével” saját gyakorlati tapasztalatra tesznek szert, amely ugyancsak együtt jár bizonyos fokú technikai tudás elsajátításával (például az egér vagy az érintőképernyő használata). Ez kultúránkban többé-kevésbé természetes, a digitális generáció szocializációs folyamatának része, abban az esetben, ha alkalmyszerű eseményekről van szó. Az viszont még technicizált világunkban sem tűnik természetesnek, amikor megjelennek a babakocsi-ra, kiságyra szerelhető tabletek a piacon, vagy ha a *slow reading* (lassú olvasás) elveit követő böngésző képeskönyv-nézegetés vagy előszavas mesélés minőségi idejét felváltja a kisgyermek idegrendszerére nézve megterhelő képernyőfókuszálás, melynek során a társas interakciót is nélkülöznie kell.

Az elektronikus könyvek letöltésének lehetősége vagy az e-könyv olvasó megjelenése sok felnőtt számára praktikus megoldásként szolgál a papíralapú könyvek használatához képest. Bár a legfrissebb olvasásszociológiai felmérés szerint¹⁰¹ nem túl elterjedt az e-könyv használata a magyar felnőtt lakosság körében (mindössze 4,2%), de ahogy általában a médiaeszközök használatánál megfigyelhettük, a kisgyerekeket nevelő családokban ez az arány is egy kicsivel magasabb (5,9%). A Z- és Alfa-generációt szólítja

⁹⁷ *Mi Micsoda Mini*, Bp., Babilon, 2011–2018. A sorozatnak eddig tizennyolc kötete jelent meg.

⁹⁸ *Mit? Miért? Hogyan?: Mini*, Bp., Scholar, 2011–2018. A sorozatnak eddig negyvenegy kötete jelent meg.

⁹⁹ *Első ablakos képes szótáram (Állatok, Járművek)*, Bp., Scholar, 2018.

¹⁰⁰ TÓTH, i. m.

¹⁰¹ *Uo.*

meg a BOOKR Kids¹⁰² elnevezésű, tabletre letölthető digitalizált gyerekkönyv-applikáció, amely a három éven aluli gyerekeknek is kínál képeskönyveket, lapozókat (természetesen ebben az esetben a *lapozó* fogalma új értelmet nyer). A Móra Kiadóhoz tartozó szolgáltatás üdvözlendő, ha a korszellemnek megfelelően járul hozzá az olvasásnépszerűsítéshez, olvasóvá neveléshez például olyan esetekben, amikor a digitális eszközök bővületében élő, a hagyományos könyvektől már eltávolodott gyermekeket szeretnének megismertetni a klasszikus és kortárs remekművekkel. De valóban érdemes-e a két év körüli gyermekeknek is bevetni a villogó, mozgó „csodafegyvert”, akik ráadásul még ösztönösen nyúlnak a könyv után (ha elérhetővé tesszük számukra), és az interakció a könyvvel mindenféle applikáció nélkül is természetes nekik? A BOOKR Kids kínálata vitathatatlanul értékes könyvekből áll, a hangoskönyvtár és az interaktív játékok is jó szolgálatot tehetnek, de inkább csak három éves kor felett (ideális esetben még később), és csak akkor, ha a szülővel, családtagokkal való személyes literációs interakciók mellett, kiegészítésként, nem pedig a társas élmények helyett használjuk.

Záró gondolatok

A bontakozó írásbeliség révén az olvasói magatartás, az írásbeliséggel kapcsolatos akár pozitív, akár negatív attitűd nagyon korai életkorban elkezd kialakulni. A már kora gyermekkorban kezdődő alapozás minősége jelentős mértékben meghatározza, hogy az egyes gyermekeknek milyen lehetőségei és ezzel párhuzamosan milyen korlátai épülnek ki az egész életen át tartó (*life-long*) és az élet minden területére kiterjedő (*life-wide*) tanulásához, illetve annak sikerességéhez.¹⁰³ Beszédes ugyanakkor az a tény, hogy a hazai reprezentatív olvasásszociológiai vizsgálatok hároméves kortól kezdődnek (örvendetes, hogy az óvodás korosztály egyáltalán bekerülhetett a legutóbbi vizsgálatba). Mintha a 0–3 éves korosztályra kevésbé fókuszálnánk az olvasással kapcsolatos tevékenységeket tekintve, ráadásul sokáig a képeskönyvek sem voltak kellőképpen megbecsülve Magyarországon. A piacon megjelenő könyveket gyakran a már említett „gyógyító” jelző mellett a „fejlesztő” kategóriával is illetik, amely jól cseng a kisgyermekkel kapcsolatba hozható marketing világában. Miközben a jól megválasztott mese valóban gyógyító erővel bír, a jól megválasztott könyvek jelentős mértékben hozzájárulnak a kicsik természetes fejlődési folyamatának támogatásához. Természetesen a 0–3 éves korosztály esetében a könyv nem önmagában bír varázserővel, hanem azokkal a személyközi interakciókkal együtt, amelyek során meghitt, egymásra figyelő, szeretetteljes közegben történik a képeskönyvek nézegetése, olvasása, az olvasmányélményekről való közös beszélgetés eseményében.

¹⁰² <https://bookrkids.com/>

¹⁰³ JUHÁSZ Valéria, *A literációs tudatosság kialakulása az olvasástanulás előtt*, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2017/12. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00297/pdf/EPA01367_3K_2017_12_038-044.pdf (Letöltés ideje: 2018. október 3.)

SZINGER VERONIKA
főiskolai docens,
NJE PK Művészeti és Anyanyelvi Nevelési Tanszék
szinger.veronika@pk.uni-neumann.hu

Literacy Education from Birth
The Role of Books and Literature in the Life of Children under 3 Years of Age

Abstract: Even before the formal literacy education most of the children meet literacy in a spontaneous way. Emergent literacy is the term used to describe young children's developing literacy skills before formal reading and writing instruction in school. Much research has demonstrated that the home environment serves as an important influence in the development of emergent literacy skills in young children. Family literacy refers to literacy-related processes, for example when family members engage in shared story reading which positively influences young children's motivations to read. Since babies and toddlers (children under three) are dependent on their parents and carers for access to books, developmentally appropriate reading materials (board and tactile books, picture books and storytelling books nursery rhymes), are recommended which are of high quality, age appropriate, challenging without frustrating, worthy of attention for parents and carers.

Keywords: emergent literacy, literacy events, shared reading, family literacy, picture book, children's literature